

KONIECZNOŚĆ KSZTAŁTOWANIA ZAWODOWYCH UMIĘJĘTNOŚCI NAUCZYCIELA Z ZAKRESU NIEWERBALNEGO KOMUNIKOWANIA SIĘ Z UCZNIAMI PODCZAS LEKCJI W OPINII STUDENTÓW WYCHOWANIA TECHNICZNEGO (KOMUNIKAT Z BADAŃ)

*Jede innere Bewegung, Gefühle, Emotionen,
Wünsche drücken sich durch unseren Körper aus...
Unsere Körpersprache ist deutlich er als die der Wörter".*

Samy Molcho

DER BEDARF AN DER AUSBILDUNG DER FACHKENNTNISSE DES LEHRERS IM BEREICH DER NICHT-VERBALEN KOMMUNIKATION MIT DEN SCHÜLERN WÄHREND DES UNTERRICHTS IN MEINUNGEN DER STUDENTEN DER TECHNISCHE ERZIEHUNG

Zusammenfassung: Der Edukationsprozeß ist an sich ein Kommunikationprozeß. Durch die direkte Kommunikation des Lehrers mit den Schülern realisiert man didaktische und Erziehungsaufgaben der allgemeinen technischen Bildung. Am meisten ist die Kommunikation als sprachliche Verständigung eingestuft. Es ist aber nicht ohne Bedeutung, dass die Kommunikation auch die Sprache des eigenen Körpers beinhaltet. Es besteht ein Bedarf an der Ausbildung der Fachkenntnisse der Lehrer im Bereich der nicht-verbale Kommunikation mit den Schülern während des Unterrichts. Das beweisen die Meinungen der untersuchten Studenten der technischen Erziehung, die der Autor im obengenannten Artikel darstellt. Man muß sich dessen bewußt sein, daß in der Lehrarbeit, auch der Lehrer von Technikdidaktik, die das allgemein technisches Wissen vermitteln, besteht ein Bedarf an der Einbeziehung den ganzen Kontext von Faktoren, die die didaktische Vermittlung stärken. Einer der verschiedenen Faktoren ist gerade die nicht-verbale Kommunikation des Lehrers. Notwendig scheint die Unterstreichung und das Bewußtmachen dieses Problems den heutigen und zukünftigen Lehrern.

Dynamiczny rozwój nauki i techniki na całym świecie motywuje każdego nauczyciela do stałej gotowości podejmowania nowych zadań dydaktyczno-wychowawczych. Wiąże się to z nieustannym kształceniem i doskonaleniem, także nauczycieli przedmiotu technika. Od nauczyciela przedmiotu technika wymaga się szczególnie wysokich kwalifikacji i kompetencji. Powinien on posiadać rzetelną wiedzę oraz niezbędne umiejętności nie tylko z dziedziny techniki, ale także dydaktyki ogólnej i szczegółowej, psychologii oraz pedagogiki. W związku z powyższym jedną z podstawowych umiejętności przygotowania zawodowego nauczyciela przedmiotu technika jest niewątpliwie umiejętność prawidłowego komunikowania się z uczniami. Umiejętność ta pozwala wyposażyć ucznia w odpowiedni zasób i poziom wiedzy technicznej, wykształcić w nim umiejętności psychomotoryczne i

intelektualne, a także pożądane postawy wobec ówczesnej techniki, cechy osobowościowe, jak również uświadomić uczniom w ramach kształcenia ogólnotechnicznego nie tylko dobrodziejstwa, ale także zagrożenia rzeczywistości technicznej. Poprzez bezpośrednie komunikowanie się nauczyciela z uczniami realizowane są zadania dydaktyczne i wychowawcze edukacji ogólnotechnicznej.

Można więc powiedzieć, iż proces edukacyjny sam w sobie jest procesem komunikacji. Najczęściej jednak komunikacja ta jest postrzegana w aspekcie posługiwania się językiem jako środkiem słownego porozumiewania. Jednak nie bez znaczenia jest porozumiewanie się kanałem komunikacji niewerbalnej, czyli „językiem ciała”, zaś w obrębie wielości elementów z nim związanych, zwłaszcza - mimiką twarzy, gestykulacją i postawą ciała.

Przedstawione sposoby komunikowania się nauczyciela z uczniami skupiają w sobie dwojakiego rodzaju znaczenie, także w kształceniu ogólnotechnicznym, które ze względu na swoją specyfikę posiadają również walory wychowawcze. Z jednej strony mogą usprawniać lub zakłócać proces kierowania klasą szkolną podczas lekcji techniki, wzmacniać zainteresowanie przekazywanymi treściami przedmiotowymi. Z drugiej strony, są ważnym czynnikiem decydującym o atmosferze panującej w klasie, o uczuciach i emocjach przeżywanych przez uczniów. Komunikowanie się werbalne i niewerbalne nauczyciela z uczniami wyznacza typ łączących ich relacji, który może być oparty na psychologicznej przemocy nauczyciela oraz lęku i posłuszeństwie ucznia bądź typ relacji oparty na wzajemnym szacunku i zaufaniu (Jakubowska 1996), co bez wątpienia wpływa na realizację podstawowych zadań procesu dydaktycznego.

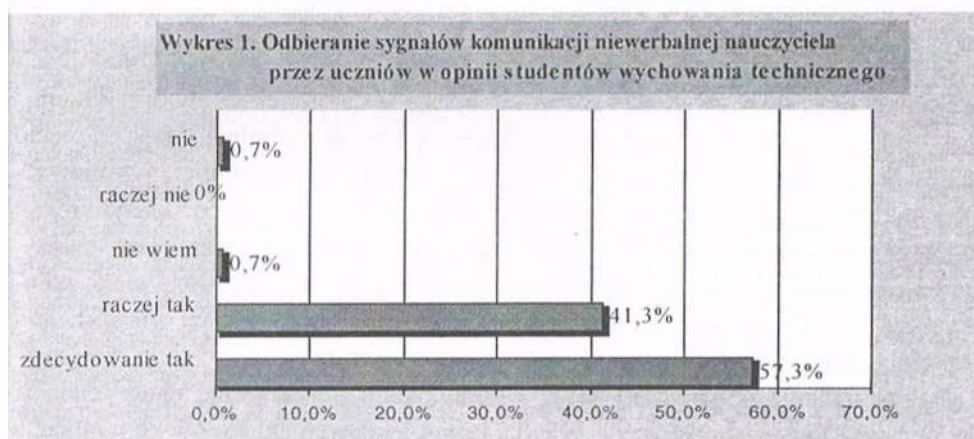
W przypadku nauczyciela posiadającego umiejętności niewerbalnego komunikowania się właściwa i opanowana komunikacja pozasłowna może wywoływać u uczniów takie reakcje jak: skupienie uwagi na lekcji, chęć aktywnego i twórczego w niej uczestniczenia, serdeczny i życzliwy stosunek do nauczyciela, zdyscyplinowanie bądź szybsze zrozumienie i przyswojenie przekazywanej przez niego wiedzy technicznej. Niewłaściwa ekspresja mimiczno-gestykulacyjna nauczyciela może wywoływać nieodpowiedni stosunek uczuciowy do niego, wyzwalać tym samym negatywne zachowanie uczniów takie, jak: zniechęcenie zarówno do przedmiotu techniki, jak i nauczyciela, niechęć do nawiązania z nim współpracy, rozproszenie uwagi, strach przed nauczycielem, chęć zdenerwowania, wyśmiewania go czy też dokuczania mu.

W związku z powyższym brak umiejętności porozumiewania się kanałem niewerbalnym lub występujące w tym obszarze zakłócenia mogą w dużej mierze powodować zaburzenia w ogóle w komunikowaniu się i w efekcie negatywnie wpływać na stosunki interpersonalne i przekazywane uczniom przez nauczyciela informacje.

Aby przekonać się, czy komunikacja niewerbalna nauczyciela podczas lekcji rzeczywiście ma tak duże znaczenie w procesie dydaktyczno-wychowawczym, przeprowadzone zostały wstępne badania. Grupę badanych osób stanowili studenci

studiów dziennych i zaocznych kierunku wychowanie techniczne WSP w Bydgoszczy. Respondentów poproszono o udzielenie odpowiedzi między innymi na następujące pytania:

1. Czy uczniowie zwracają uwagę na komunikację niewerbalną nauczyciela podczas lekcji?
2. Czy komunikacja niewerbalna, którą posługuje się nauczyciel prowadzący zajęcia w danej klasie, ma znaczenie dla uczniów?
3. Na jakie elementy komunikacji niewerbalnej uczniowie zwracają szczególną uwagę w czasie lekcji?
4. Czy komunikacja niewerbalna nauczyciela w czasie lekcji wpływa przede wszystkim na stosunek ucznia do nauczyciela, przedmiotu, którego uczy, na reakcje ucznia związane z procesem myślenia, przyswajania wiedzy podczas lekcji czy też na samopoczucie ucznia i panującą w klasie atmosferę?
5. Czy komunikacja niewerbalna nauczyciela jest odzwierciedleniem postawy biernej, asertywnej lub agresywnej, jaką sobą prezentuje nauczyciel?
6. Czy powinno się prowadzić kursy dla nauczycieli w celu nabycia przez nich umiejętności komunikacji niewerbalnej?
7. Czy w toku studiów nie tylko na kierunku wychowanie techniczne powinno się przekazywać wiedzę na temat komunikacji niewerbalnej, zwracając przyszłym nauczycielom uwagę na rolę, jaką będzie ona odgrywać w ich przyszłej pracy z uczniami?

Chcąc uzyskać odpowiedź na pytanie, czy uczniowie odbierają sygnały komunikacji niewerbalnej wysyłane przez nauczycieli podczas lekcji, zapytano oto studentów będących „uczniami” i niejednokrotnie równocześnie nauczycielami w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. Na powyższe pytanie 57,3% studentów odpowiedziało zdecydowanie twierdząco, 41,3% uważa, że uczniowie raczej zwracają uwagę na mowę ciała nauczyciela. Pozostała część respondentów twierdzi, iż uczniowie nie zwracają uwagi na wysyłane przez nauczyciela komunikaty nie-

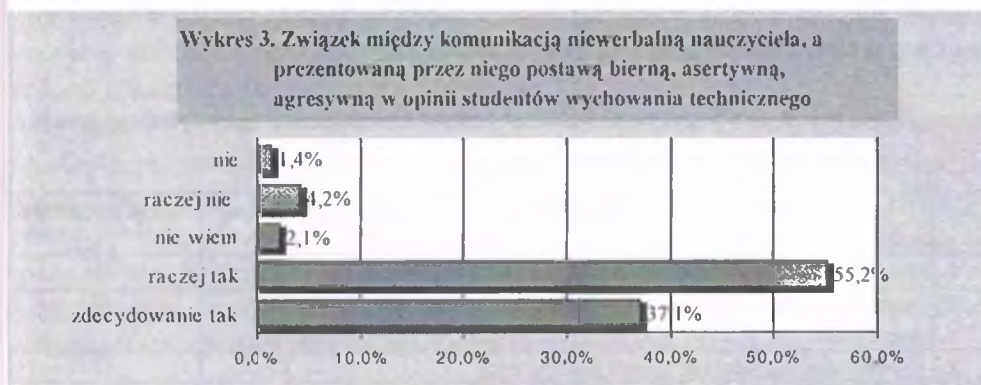

werbalne, co stanowi 0,7%, również 0,7% nie potrafiło odpowiedzieć na powyższe pytanie, jednocześnie żadna z badanych osób nie udzieliła przeczącej odpowiedzi, co ilustruje wykres 1.

Znaczenie komunikacji niewerbalnej w procesie dydaktyczno-wychowawczym zostało ogólnie potwierdzone przez dużą grupę ankietowanych studentów (96,5%). Fakt, że niewerbalne komunikowanie się nauczyciela podczas lekcji zdecydowanie ma znaczenie potwierdziło 46,2% respondentów, „raczej tak” 50,3%, przy czym 0,7% badanych studentów stwierdziło, iż raczej nie i tyleż samo uważa, że mowa ciała nauczyciela w ogóle nie ma znaczenie w pracy nauczyciela z uczniami (wykres 2.).

Studenci poprzez swoje odpowiedzi na pytanie: na jakie elementy komunikacji niewerbalnej uczniowie zwracają szczególną uwagę w czasie lekcji, stworzyli hierarchię ważności poszczególnych elementów komunikacji niewerbalnej. Spośród pięciu sygnałów komunikacji niewerbalnej, którymi posługują się nauczyciele, za najważniejsze studenci uznali wyraz twarzy nauczyciela, na drugim miejscu sklasyfikowali gestykulację rąk, na trzecim miejscu umieścili kontaktowanie się wzrokowe nauczyciela, na czwartym miejscu znalazły się przyjmowane przez niego pozy ciała, natomiast piąte miejsce w hierarchii ważności elementów komunikacji niewerbalnej nauczyciela zajęła odległość, dystans nauczyciela od ucznia.

Dalsze badania potwierdziły wpływ komunikacji niewerbalnej nauczyciela w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Według opinii badanych studentów komunikacja niewerbalna, którą posługuje się każdy nauczyciel, w pierwszej kolejności wpływa na samopoczucie ucznia podczas lekcji, panującą w klasie atmosferę, chęć nawiązania bliższego kontaktu z nauczycielem, a co za tym idzie współpracy z nim podczas nauki przedmiotu (51,6%). W drugiej kolejności komunikacja niewerbalna wpływa na stosunek ucznia do nauczyciela, przedmiotu, którego uczy (32,8%) i w trzeciej kolejności wpływa na reakcje ucznia związane z procesem myślenia, przyswajania wiedzy podczas lekcji (15,6%).

Badana populacja studentów wychowania technicznego wyraziła również swoją opinię na temat istnienia związku między charakterystyczną danemu nauczycielowi komunikacją niewerbalną, a postawą agresywną, asertywną bądź bierną, jaką sobą prezentuje. I tak, na podstawie otrzymanych badań stwierdza się co następuje: 37,1% respondentów uważa, że związek takowy zdecydowanie istnieje, 55,2% raczej dostrzega związek między komunikacją niewerbalną nauczyciela a jego postawą, 4,2% raczej tego związku nie dostrzega, a 1,4% badanych zaprzecza jakoby w ogóle istniał. Na powyższy temat nie wyraziło swojego zdania 2,1% respondentów (wykres 3.).

Czy w toku studiów należy przekazywać studentom - przyszłym nauczycielom wiedzę na temat komunikacji niewerbalnej, zwracając im uwagę na rolę, jaką będzie ona odgrywać w ich przyszłej pracy z uczniami? O odpowiedź na powyższe pytanie poprosiliśmy respondentów, z których pewna grupa pracuje czynnie w zawodzie nauczyciela. O potrzebie kształcenia kompetencji zawodowych w zakresie komunikowania niewerbalnego nauczyciela w czasie lekcji świadczyć mogą poniższe opinie samych studentów. Za prowadzeniem specjalnych kursów i treningów dla studentów w trakcie studiów związanych z kształtowaniem umiejętności pozasłownego komunikowania opowiedziało się zdecydowanie 52,4% ankietowanych, 41,3% stwierdziło, iż „raczej tak”, a 3,5% badanych nie zajęło żadnego stanowiska w tej sprawie i tylko 1,4% odpowiedziało „raczej nie”, zaś 1,4% nie było w ogóle zainteresowanych tego typu zajęciami lub kursami. Za przekazywaniem przyszłym nauczycielom w toku studiów wiedzy na temat komunikacji niewerbalnej zdecydowanie opowiedziało się 56,6% respondentów, 37,8% raczej popiera tę propozycję, a brak opinii na ten temat wykazało 2,1%, tyleż samo studentów udzieliło przeczącej odpowiedzi, raczej nie widzi potrzeby przekazywania wiedzy na temat komunikacji niewerbalnej zaledwie 1,4% badanych.

Zarówno badania opinii uczniów i nauczycieli, jak i obserwacja ich wzajemnych relacji podczas pracy na lekcjach dostarczyły wielu danych potwierdzających pozytywne lub negatywne oddziaływanie komunikacji niewerbalnej nauczyciela na proces dydaktyczno-wychowawczy. Spośród wielu zachowań respondenci głównie

wskazali na negatywne i pozytywne reakcje uczniów podczas lekcji, będących między innymi skutkiem oddziaływania komunikacji niewerbalnej nauczyciela.

Tabela 1. Negatywne i pozytywne oddziaływanie komunikacji niewerbalnej nauczyciela na uczniów podczas lekcji

Lp.	Uwzględnione negatywne reakcje	Liczba osób	Udział procentowy (%)
1.	Niechęć i antypatia do nauczyciela, unikanie kontaktu z nim	81	57
2.	Niechęć do uczenia się przedmiotu prowadzonego przez nauczyciela	63	44
3.	Denerwująca, stresująca atmosfera podczas lekcji	61	43
4.	Złośliwe obgadywanie i ośmieszające naśladowanie nauczyciela	58	41
5.	Zajmowanie się czynnościami nie związanymi z lekcją	57	40
6.	Stresujący, hamujący wpływ na procesy myślenia ucznia w czasie lekcji	53	37
7.	Rozkojarzenie, brak skupienia podczas lekcji	46	32
8.	Przeszkadzanie podczas lekcji	38	27
9.	Powodowanie odrazy do szkoły	37	26
10.	Wyczuwanie przez ucznia braku zainteresowania ze strony nauczyciela	36	25
11.	Szybkie zapominanie przyswojonych wiadomości	35	24
12.	Zbiorowe umawianie się przeciwko nauczycielowi	32	22
13.	Przyzwyczajenie do pracy pod przymusem i nadzorem nauczyciela	22	15
14.	Omijanie, lekceważenie nakazów i zakazów nauczyciela	20	14
15.	Uwzględnione pozytywne reakcje		
16.	Słuchanie z uwagą nauczyciela, branie aktywnego udziału w lekcji	80	56
17.	Chęć regularnego uczęszczania na lekcje prowadzone przez nauczyciela	72	50
18.	Chęć kontaktowania się, szczerego rozmawiania i wyjaśniania sytuacji konfliktowych	54	38
19.	Chęć uczenia się przedmiotu prowadzonego przez nauczyciela	51	36
20.	Mobilizowanie się do nauki	44	31
21.	Obowiązkowe i odpowiedzialne wykonywanie ćwiczeń podczas lekcji i zadań domowych	29	20

Dane zawarte w powyższej tabeli niepokoją większą ilością negatywnych niż pozytywnych oddziaływań komunikacji niewerbalnej nauczyciela podczas lekcji, na którą zwrócili uwagę badani studenci wychowania technicznego.

Negatywnym skutkiem oddziaływania nauczyciela na ucznia poprzez komunikację niewerbalną, na który w pierwszej kolejności wskazało 57% respondentów, jest niechęć i antypatia do nauczyciela, unikanie kontaktu z nim, w dalszej kolejności niechęć do uczenia się przedmiotu prowadzonego przez nauczyciela, co potwierdziło

44% ankietowanych. Na trzecim miejscu wśród negatywnych reakcji ucznia studenci umieścili denerwującą, stresującą atmosferę panującą podczas lekcji (43%), spowodowaną niewłaściwą mową ciała nauczyciela.

Badani studenci zwrócili także uwagę na pozytywną rolę, jaką może odegrać komunikacja niewerbalna nauczyciela podczas lekcji. Wśród pozytywnych oddziaływań komunikacji pozasłownej w pracy nauczyciela przede wszystkim zwrócono uwagę na większe zainteresowanie uczniów wypowiedzią nauczyciela, branie aktywnego udziału uczniów w prowadzonej przez nauczyciela lekcji (56%), chęć regularnego uczęszczania na lekcje (50%) oraz kontaktowania się z nauczycielem i wyjaśnianie w szczerzej rozmowie sytuacji konfliktowych (38%).

Każdy nauczyciel wie z praktyki, że uczniowie nader bacznie obserwują swoich wychowawców i nic nie umyka ich uwadze. Każde niewerbalne zachowanie nauczyciela znajduje swe odzwierciedlenie w zachowaniu ucznia, decyduje o relacjach między nauczycielem a uczniem, często wpływa na bardziej owocną współpracę między nimi, a co za tym idzie lepsze wyniki nauczania.

Należy zdawać sobie sprawę z tego, iż w pracy nauczyciela (dotyczy to również nauczycieli przedmiotu technika przekazujących wiedzę typowo techniczną) istnieje potrzeba uwzględnienia całego kontekstu czynników wzmacniających przekaz dydaktyczny. Jednym z takich czynników jest właśnie niewerbalne komunikowanie się nauczyciela. Niezbędnym wydaje się więc podkreślanie i uświadamianie terażniejszej i przyszłej kadrze nauczycielskiej znaczenia komunikacji niewerbalnej, o czym świadczyć mogą powyższe wyniki badań przeprowadzonych na grupie ok. 150 studentów wychowania technicznego.

Bibliografia

JAKUBOWSKA U.: *Dyscyplinowanie i ocenianie uczniów w szkole partnerskiej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1994, nr 4, s.18.